

ПОЈМОВНИК

Славко Стаменић

МАХМУТ ИЛИ О ЛИКУ

У књизи „Дубровачка архивска грађа о Београду” Јорја Тадића нашао сам документ из кога је настала прича „Sanctus”. Ту се наводи допис дубровачке владе поклицарима који се упозоравају да се чувају некаквог фра Антуна, бившег доминиканца који је прихватио ислам и отишао у Стамбол. Ништа више. Приповедач приче „Sanctus” несрећном фра Антуну приписао је љубав са Мејром, Ахмет-агином кћери, у Нишу, и није му, упркос реалном, дозволио да види Стамбол, већ га трговци дубровачке колоније отрују и јављају влади да претходно послато обавештење о његовом одласку у Стамбол, дакле, и није тачно. Отрован је јер „он је онај који зна како су властима прикривали приход и умањивали харач, он је и онај који зна каква су све обавештења од њега захтевали влада и поклицари, који зна ко их је све достављао, те његов живот никако, никако није

само његова ствар”. Приповедач га је, дакле, зарад „вишег интереса приче”, убио још у Нишу. Претходно је преобраћенику само нареду, сасвим случајно, име – Махмут! Али, гле чуда! Приповедач у славном роману Умберта Ека „Острво дана пређашњег”, нешто после првог приповедача, великодушно сиротом Махмуту (!) дозвољава да преживи тровање у Нишу и води га, из „вишег интереса приче”, чак до Лондона, али каже да је тај „Махмут, отпадник који је на Оријенту прихватио мухамеданску веру”, преобучен у португалског трговца, послат у Лондон као турска ухода, те несрећник сада, авај, бива уморен на Острву. Рахметли Махмут, Алах му се смилвао, једино не зна каква то худа сила, ни толико времена пошто му мелеки душу у ценетске бапте однесе, никако, никако не да мира и изнова га сваким новим текстом и ствара и убија. Да ли то још окајава ону лепу Мејру, због које спокоја не нађе ни као фратар уз „Salve Regina”, ни касније као ашиклија, уверен да ће ипак „Алах на прави пут указати, и оно ће што жели остварити”.

УМЕТНОСТ И ИДЕОЛОГИЈА

Седамдесете године XX века, час ликовног васпитања, одсутну учитељицу замењује директор школе, добри човек, бескрајно предан повереној му имовини и повереним му душама, проверен кадар. Тихо шета између клупа, стрпљиво загледа невешто нацртане сеоске пејзаже, брижно помилује по коју дечју главу, смешка се и одмахује главом. У једном тренутку каже: „Децо, ваши цртежи су прелепи, али морам нешто и да вас питам! Зашто ви, тако млади и паметни, на сваком цртежу морате да нацртате и цркву?” Сви ћутимо, заиста се готово свуда насред „слике” сместила црква, нико не зна ни због чега је црта ни зашто је не би цртао. Зашто нешто не треба видети, а посто-

ји, и лепо је? Нико не зна шта да одговори том добром човеку. Да је мене прозвао рекао бих нешто о томе, како су то лепе линије торња, па још међу крошњама лебди крст, или тако нешто... Јер само знам да не смем ни да зуцнем о оном што прво помислих и што ми бљесну у мислима: грлени смех мог вазда шали склоног оца и скаредна реченица, нека петпарачка народска духотворина од које се црвени, да је село без цркве ко жена без дупета.

ОБРАЗОВАЊЕ И ИДЕОЛОГИЈА (1)

Као збуњен бруцош, тек пристигао из провинције, улазим у слушаоницу на спрату Филолошког факултета, коју сам једва пронашао. Седам, наравно, у задње клупе и, наравно, до самога зида. Голи зидови. А онда запрепашћење. Над улазом слика нашег Председника, велика, блистава, али, за мене, тако мучног мотива, тако промашена. Беспрекорно обријан, беспрекорно зачешљан, у оделу као на пријему за осниваче Покрета несврстаних, са затегнутом краватом која гуши, и погледа упртог у даљину над нашим главама, погледа лишеног ичег духовног, у рукама држи отворену књигу, невешто као дете каубојски колт или апашки лук код бањског фотографа. Какво светогрђе, ко овако наружи Председника?, мислио сам. И да ли је он ово погледао пре него што је дозволио такву blasfemiју? И то књига отворена – на самом почетку, види се само отворена тврда корица неког издања сабраних дела. Шта ли то он чита и пре наслова? Нечувено! Да ли да напишем за *Писма чииџа-лаца* у „Комунисту“?! Или, бар, у „Борби“. Да кажем како би морао да има поглед уморан од читања, замишљен над идејама књиге, помало разбарушену косу од шаке у коју урања главу, па и да му штрчи мајица испод нехајно закопчане кошуље, јер он *чииџа*, а не држи говор. И зар неко заиста мисли да је довољно да Пред-

седник само држи, па и овако, књигу и да се сви уверимо да је „Учити, учити и само учити” онај прокламовани и општепознати „први и најважнији задатак омладине чија земља не *тїреба да брине за своју будућностї*”. Богме, ово овако неће дуго потрајати!

ОБРАЗОВАЊЕ И ИДЕОЛОГИЈА (2)

Четврта година, испит из предмета „Хрватска књижевност”.

„Колеге, обавештавам вас да ћу ја данас питати студенте од А до П, а мој колега ће испитивати од Р до Ш...”

„Хвала ти, Боже, ја сам код блажег! Порасле су ми шансе!”, помислих обрадован.

„...а из друге групе узео бих да пропитам нешто колегу Стаменића!”

„Ето зашто понегде епска песма за Бога каже и *Крвник!* Откуд сад ово?”

Како сам на С, остао сам сам, на крају. Дошао је тренутак извлачења питања.

„Колега Стаменићу, имам за вас једно zgodно испитно питање. Оно гласи: Поетика Мирослава Крлеже!”

Како да на испиту препричам оно што је обима једног овећег симпозијума? Пишем концепт, покушавам да сведем тешко сводиво, „Пан”, „Банкет”, „Заставе”, „Глембајеви”, море текстова у којем не знам куда прво да запливам. Или сам већ осуђен на давлeње. Приберем се мало. Почињем.

„Али пре него што почнете, колега Стаменићу, могу ли да вас упитам нешто што сам одавно хтео, али све некако заборавим?”

„Реците, професоре!”

„Како сте могли себи да допустите да вас у првој години бришу из евиденције организације Савеза комуниста?”

Боже, шта је сад ово?!, мислим, Ко се тога још сећа, и то сад пред дајцест симпозијум? Слежем раменима, ћутим, потпуно збуњен.

„Добро, колега, онда оставимо то, да чујем о Крлежи.”

Осећао сам се као колега Петрица Керемпих под галгама, омча је затегнута, још само да ми измакне хоклицу.

Међутим, професор се није показао као злопамтило због онога што је добро запамтио, и четири године носио у себи.

НАУКА И ИДЕОЛОГИЈА

„Мислите ли ви, колега, да он треба да пише о спаљивању јеретика као да је тамо лично био, да је све видео и да све о томе он зна?”

„Документ? Па и досад су писали полазећи од докумената, шта је ту ново или другачије? Али од докумената је настајала права проза, а није сам документ, или измишљени документ, проза.”

„Крај толиких књижевних величина које је изнедрила српска књижевност, ваше слепо опредељење да дипломирате радом о једном писцу чија књижевна вредност још није потврђена, а ја мислим да никада и не може бити...”

„Каква је блискост *српског* писца са неким хер Миксатом у Мункачеву или Гоулдом Верскојлсом у Даблину, шта нам он о томе може иоле *поузвано* рећи...”

„Откад је књижевност да пишеш о ономе што је већ писано, и да то браниш као некакву поетику, иако ти се доказало да је све плагијат!?”

„Гробница за Бориса Давидовича’ је један танушни колаж, то јест папазјанија, и то дело никада неће бити релевантно књижевно дело...”

„*Несумњиво интерпретирано бојастиво*, колега, може да стоји тек ако су многа пера интерпретирала то богатство, а не што се то вама тако чини, или што понеки анонимус тако напише, па чак и у ’Књижевним новинама’! Јер некима је довољно што је он тобож антисталиниста па да све што напише хвале.”

„Какво асоцијативно приповедање, кад не можеш да створиш компактну фабулу, па чап-

каш мало овде мало онде, како ти падне на памет, без икаквог система, без икаквог реда, ето то је асоцијативно приповедање у 'Пешчанику'..."

„Ма ја сам полемисао и са много значајнијим писцима и делима него што је он, ја се заправо нисам озбиљно ни бавио тим делом, оно то не завређује, и никад и неће заслуживати пажњу озбиљних проучавалаца, а то што ме помиње у полемици..."

„Ви, колега, планирате своју породицу, а ја планирам свој распоред обавеза, тако да одбрана вашег рада може да буде тек у јануару 1986. године!"

НОВЕЛА И КРАТКИ РОМАН

„Јесам ли заиста написао новелу (а рекао бих да јесам) или кратки роман (што би више годило мојој сујети)?", питао сам се написавши кратку прозу „Свита”. Онда је Књижевна омладина Босне и Херцеговине то писаније печатала 1989. године. Велика радост због појављивања прве књиге претворила се у страшну тугу када сам констатовао да је дело објављено и дистрибуирано без читаве четири стране рукописа, а да је неки случај комедијант учинио и да се то крње дело заврши тачком, као да је баш то замисао писца. Када се плима туге повукла, пажљиво сам погледао објављени део приче и схватио да због тог веома малог процента текста евентуални читалац не зна да је краљ Милан страховито увредио заслужног инжењера Машина, да псеудодокументи казују да је краљ био „пијан ко Рус” и да је тај развратник понудио лепотици Драги да једном посети двор, да је заправо тада инжењер Машин кренуо по своју смрт, да су кључне ствари изостављене и да је тај крај сама срж текста. Да је књига упропашћена. „Новела гомила сву своју тежину на крају”, присетих се речи Бориса Ејхенбаума. Тада сам био потпуно сигуран: да, написао сам новелу!

КЊИЖЕВНОСТ И ПОЛИТИКА

Када је требало да се у Сарајеву појави моја књига, 1989. године, зову ме да питају има ли икаквих посебних жеља. Снебивајући се да ме не прогласе националистом, објашњавам: „Видите, онај инжињер Машин носи дух националног и патриотског; и он, и сва околина, све је у једном романтизованом националном заносу, а насупрот тога имамо писма из света, из католичке Чешке, одакле је заправо дошао инжињер, то јест у причи дошао а не уистину, а како су то делови другачије духовности и другачијег виђења света, како су контрастне, а морају ти делови на чешком бити штампани латиницом, ја бих волео да моја књига буде штампана – ћирилицом. То су као два света која...”

„Ма одлично, болан, овај Тузлак би да његова буде латиницом, па таман једна овако друга онако. Знаш, равнотежа...”

КЊИЖЕВНОСТ И ЧИТАЛАЦ

Са страхопоштовањем сам улазио у Библиотеку, залазио међу полице са књигама, задивљен тим световима у Свету. Добих од љубазне библиотекарке неку књижицу, више сликовницу, ставих је под мишку и запутих се кући, са нестрпљењем радозналост читаоца. Далеко је кућа, тешко је одолети знатичељи, те одшкринух књигу. Била је занимљива. Почех да читам и загледам илустрације. Хм, како се лепо прича. Спустих се на бетон ограде и наставих са читањем, сада помнијим. Нове странице маме ли маме, и не осећам да почиње кишица. У читалачкој страсти нисам ни запазио колико времена је прошло, тек заклопих прочитану књигу. Преда мном је била Музичка школа одакле је допирао звук клавира и хармонија дивна колико и прича коју сам прочитао. Кишица је овлажила књигу, и фасаду Музичке школе, те

приметих како видљив постаје негдањи натпис „Женска занатска школа”, како је ново време покушало да сакрије старо, али се у невременима све старо некако промоли. Ограда на којој сам седео, тек касније сам то сазнао, била је део дворишта где је вероватно живео сјајни песник Радомир Продановић. Право је Морава, Шумадија, Београд, свет... А назад Ибар, Столови, Косово, мора, свет...и библиотека. Али шта да радим са прочитаном књигом? Вратих се у библиотеку, да узмем нову, такође лепу, такође замамну. „Па зар ти, дете, мислиш да сам ја овде само због тебе, да враћаш непрочитану књигу. И тек што си изашао из библиотеке. Само ти је, видиш, књига цабе покисла!” У то време деца су ћутала и када су у праву, да би се рекло *фино дете*. Срећом, упита: „Јеси ли раније читао ову књигу?” „Не, сада сам је прочитао, тамо код Музичке школе”, прозборих. „И о чему говори?” Трудио сам се да испричам лепо, не заборављајући ни детаље, ни из текста ни из илустрација. Као да ме то слуша моја предобра учитељица Добрила Младеновић, коју не смем да разочарам. Чак и тета која је била иза неког пулта провирила је да слуша. Био је то успех, јер сам добио нову књигу. И приде кесу, чак, јер кесе су се тад чувале, прале и сушиле уз пешкире и крпе, као свака потрештина. Него, познају ли оне моју учитељицу, хоће ли је видети и рећи да је нисам обрукао, напротив..., јер вероватно се сви знају који петљају нешто са књигама, па нема њих много. Излазио сам поносно и чуо глас иза себе: „Фино дете.” „Да”, додаје она друга. „Чак и чита!”